

Błażej Muzolf*

Sprawozdanie z badań wielokulturowego stanowiska archeologicznego na projektowanej obwodnicy miasta Wielunia w miejscowości Bieniądzice, stanowisko 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie

Abstract

Muzolf B. 2013. Report from the research on a multi-cultural archaeological site on the planned Wieluń bypass at Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, Łódzkie voivodeship. *Raport 8, 429-447.*

Site Bieniądzice 5, located on the route of the planned Wieluń bypass, was investigated in 2007 by the Professor Konrad Jażdżewski Foundation for Archaeological Research in Łódź. The research excavation embraced ca 123 ares and revealed relics and features from a number of chronological-cultural levels. The oldest findings are attributed to the late-Paleolithic and Mesolithic. The Neolithic period is represented by single artefacts, which we attribute mainly to the Funnelbeaker culture. Early periods of the Bronze Age are represented by vessel fragments of the Linin group, Trzciniec culture and the Mogiła circle. One of the basic levels is formed by relics of a settlement of the Kępin subgroup of the Upper Silesian – Lesser Polish group of the Lusatian culture from VEB – HaC/D. Another level is connected with the relics of the Pomeranian/Cloche-Grave culture. The most significant chronological-cultural level at the site is a complex of ca 850 hearths/furnaces of the Przeworsk culture dated from the 1st century BC to the 3rd/4th century AD.

Keywords: Paleolithic, Mesolithic, Funnelbeaker culture, Early Bronze Age, Lusatian culture, Pomeranian-Cloche-Grave culture, Przeworsk culture, settlement, urn tomb, hearths

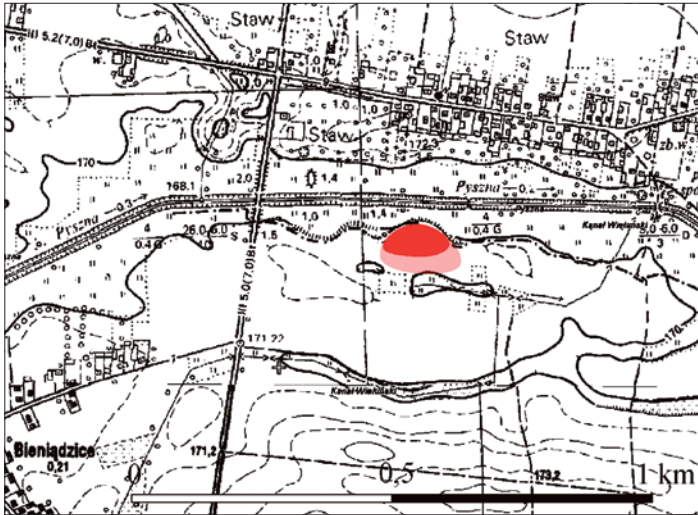
Badania archeologiczne na stanowisku 5 w Bieniądzicach podjęto w związku z budową obwodnicy Wielunia. Prace badawcze przeprowadziła na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad Fundacja Badań Archeologicznych Im. prof. Konrada Jażdżewskiego z Łodzi, pod kierunkiem autora sprawozdania. Ponadto w skład ekipy badawczej wchodził: M. Frączak, A. Lachmaier, P. Muzolf oraz studenci archeologii Uniwersytetu Warszawskiego: J. Sztarbała, R. Zieliński i inni. Nadzór naukowy nad przebiegiem prac sprawował prof. dr hab. R. Grygiel z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.

Stanowisko usytuowane jest na północny wschód od zabudowań wsi Bieniądzice, na prawym brzegu rzeki Pysznej (Ryc. 1). Jego obszar znajduje się na północno-wschodniej granicy Wyżyny Wieluńskiej, wchodzącej w obręb Wyżyny Śląsko-Krakowskiej oraz Kotliny Szczercowskiej, należącej do Niziny Środkowopolskiej (Kondracki 2002, mapa 1).

Stanowisko zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych przeprowadzonych w 2006 roku także przez Fundację i rozpoznane wówczas badaniami sondażowymi przeprowadzonymi przez W. Sicińskiego z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Prace wykopaliskowe prowadzono od 18 czerwca do 30 listopada 2007 roku, obejmując nimi obszar około 123 arów. Odkryto 1040 obiektów archeologicznych w postaci: palenisk i pieców, jam zasobowych i odpadkowych, dołów posłupowych oraz skupisk ceramiki i jednego grobu popielnicowego. Z eksploracji warstw kulturowych i obiektów, pozyskano łącznie około 22 000 zabytków ruchomych z czego podstawową część stanowią fragmenty naczyń glinianych z różnych okresów chronologicznych, w tym 1294 przedmioty krzemienne.

W trakcie prac archeologicznych realizowano również szerokie badania geomorfologiczne pod kierunkiem P. Marosika z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Ich podstawowym celem

* Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Plac Wolności 14, 91-415 Łódź, e-mail: blazejmuzolf@wp.pl

Ryc. 1. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Lokalizacja stanowiska: czerwony - zasięg centrum stanowiska z obiektami pradziejowym; różowy - zasięg strefy występowania rozproszonych materiałów pradziejowych (podkład z map w skali 1:10000, nr ark. 131.412 i 131.421, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, 1981)

Fig. 1. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Location of the site: red - scope of the centre of the cite with prehistoric features; pink - scope of the sphere of scattered prehistoric material (based on maps scaled 1:10000, p. 131.412 i 131.421, Head Office of Geodesy and Cartography, 1981)

było rozpoznanie naturalnych warunków lokalizacji stanowiska na tle głównych cech fizyczno-geograficznych terenu badań, które dotyczyło położenia morfologicznego stanowiska oraz sytuacji geologicznej uwzględniającej litologię utworów tworzących naturalne podłoże dla obiektów i warstw kulturowych.

Pozyskane w trakcie badań materiały ruchome oraz odkryte obiekty możemy przypisać do dziewięciu podstawowych faz chronologiczno-kulturowych, które zostaną omówione poniżej poczynając od materiałów krzemiennych.

Na stanowisku Bieniądzice 5 znaleziono 1294 zabytki wykonane z krzemienia, których opracowania dokonał D. K. Płaza z Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Materiały krzemienne odkrywano zarówno w tzw. warstwie (602 sztuki), jak i w obiektach (692 egzemplarze). Ogólna analiza ilościowego rozprzestrzenienia przedmiotów krzemiennych pokazuje, że występowały one dość równomiernie na obszarze prawie całego stanowiska z koncentracją materiału w części środkowej, gdzie znajdowało się także najwięcej obiektów. Wśród zabytków zdecydowanie dominują odłupki w liczbie 740, a w znacznie mniejszej liczbie zarejestrowano wióry - 270 sztuk. Oprócz tego odkryto także 93 łuski i okruchy, 83 rdzenie w większości silnie wyeksploatowane, 70 narzędzi i odpadków z ich produkcji, 24 łuszczone i odłupki łuszczeniowe oraz 17 form technicznych. Pośród surowców krzemiennych wykorzystywanych na omawianym stanowisku, dominują lokalne krzemienie jurajskie (549 egzemplarzy) oraz narzutowe (545). Istotne znaczenie mają również zabytki przepalone (169 sztuk), a najbardziej ciekawe wydają się 34 przedmioty wykonane z krzemienia czekoladowego.

Najstarszy horyzont na stanowisku związany jest ze znaleziskami z paleolitu schyłkowego. Z pewnością taką chronologię można przypisać części wiórów

z krzemienia czekoladowego oraz z surowców jurajskiego i narzutowego mających negatywy świadczące o odbiciu ich od rdzeni dwupiętowych współoodłupniowych. Dodatkowo do tego zespołu można zaliczyć 3 ryłce, w tym dwa klinowe i jeden węglowy, oraz część z 15 drapaczy. Inne przedmioty, w tym np. część wiórów i odłupków retuszowanych jest trudniejsza do zaklasyfikowania, ale nie można wykluczyć paleolitycznej metryki części z nich. Najbliższe analogie dla takich materiałów znane są ze stanowisk z rejonu Zakola Załużańskiego (Cyrek 1996) oraz m.in. ze stanowisk Grabek 11 (Papiernik, Wąs 2002) czy Staw 3 (artykuł w tym tomie).

Drugą fazę osadniczą wyznaczają materiały mezolityczne związane z pobytom grup łowiecko-zbierackich. Z tym okresem chronologicznym można łączyć serię kilku mikrolitycznych, bardzo regularnych rdzeni jednopiętowych do produkcji wiórków a także 5 fragmentarycznie zachowanych zbrojników, w tym 3 fragmenty tylczaków, oraz 2 fragmenty trójkątów. Z całą pewnością za mezolityczne można uznać 8 mikroryłców: 7 podstawowych i jeden środkowy. Poza tym do środkowej epoki kamienia można zaliczyć większość skrobaczy oraz część regularnych wiórków mikrolitycznych. Z analizy materiału wynika, że zabytki te mogą być związane z powszechnie znanymi kulturami okresu środkowego i późnego mezolitu z terenów Polski środkowej, tzn. z kulturą komornicką, określaną także w nowszej literaturze jako zespoły kompleksu Duvensee (Galiński 2002, 158-159), lub chojnicko-pieńkowską włączaną obecnie do ugrupowania / kompleksu maglemoskiego (Niesiołowska-Śreniowska, Cyrek 1975; Kozłowski, Kozłowski 1977; Galiński 2002).

Faza trzecia jest związana ze śladami penetracji w neolicie, zapewne z kulturą pucharów lejkowatych. Do tego okresu można zaliczyć część wiórowych drapaczy oraz zapewne kilka wiórów i odłupków retuszowanych z surowców jurajskiego i narzutowego. Wydaje się, że z tą społecznością można łączyć także kilka zabytków z krzemienia czekoladowego, co wspiera zidentyfikowanie na stanowisku pojedynczych fragmentów ceramiki

Ryc. 2. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Fragment wylewu naczynia z warstwy kulturowej, zaliczony do horyzontu linińskiego 2 (HL2)

Fig. 2. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Fragment of a vessel outflow from the cultural layer, attributed to the Linin horizon 2 (HL2)

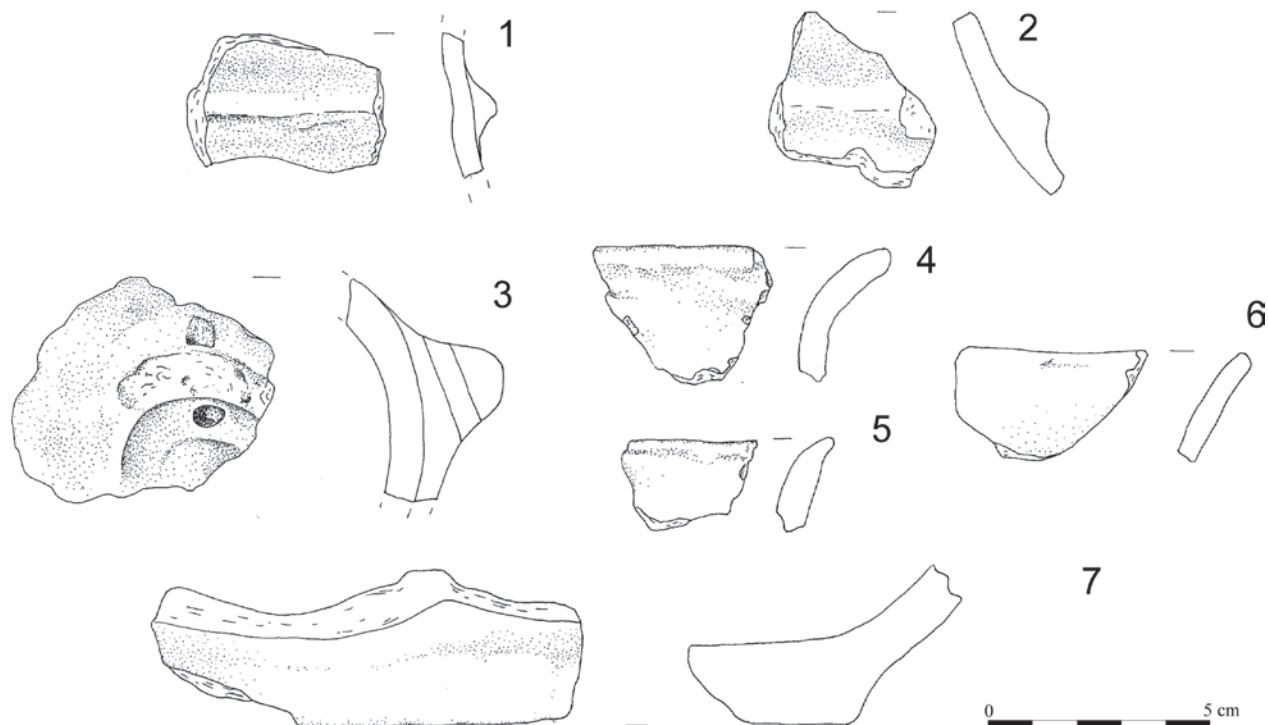

tej kultury. O przebywaniu w tym rejonie Polski środkowej społeczności KPL świadczą odkrycia z nieodległych stanowisk 9 i 11 w Grabku na terenie odkrywki Szczerców (Papiernik, Wąs 2002; Czerniak, Kabaciński 2003; Kabaciński 2003), z Osjakowa (Niesiołowska 1971) oraz ze stanowiska 3 w Stawie (opracowanie w tym tomie).

Większość przedmiotów krzemiennych związanych z eksploatacją odłupkową w związku z banalnością ich form nie może zostać jednoznacznie zaklasyfikowana do żadnego z wyżej wymienionych horyzontów chronologicznych. Wydaje się, że świadczą one jedynie o intensywnym użytkowaniu tego terenu w epoce kamienia.

Fazę czwartą wyznaczają nieliczne materiały ze schyłku neolitu i z wczesnej epoki brązu, zaklasyfikowane do kilku jednostek kulturowych, które wyznaczają

oddzielne epizody osadnicze. W omawianej grupie zabytków najstarszymi są materiały typu Linin kultury niemieńskiej. Jedynym charakterystycznym elementem tej jednostki jest fragment wylewu ornamentowany zewnątrz i wewnątrz (Ryc. 2). Jest to ornament wykonany w postaci dookołnego odcisku sznura, ponad którym odcisnięto pasmo sznura obwijanego. Jest to motyw bardzo charakterystyczny, do którego analogie znajdujemy wśród grupy II, a szczególnie, jak się wydaje, w zespołach typu B, wyróżnionych przez E. Kempisty (1973, 19-20). Kolejnych analogii dostarcza praca B. Józwiaka w wyróżnionym przez niego horyzoncie linińskim HL2, z datowaniem pomiędzy 2100/2050 BC, z możliwością przeżywania się do około 2000/1950 BC, m.in. ze stanowiska Chwalim 1 (Józwiak, 2003, 199-200, tabl. 92:6).

Ryc. 3. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiału zaliczonego do kultury mogiłowej i kultury trzcinieckiej z warstwy kulturowej oraz z wypełnisk obiektów związanych z młodszymi fazami zasiedlenia stanowiska

Fig. 3. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Selection of material attributed to the Mogiła and Trzciniec culture from the cultural layer and from backfills of features related to the younger phases of settlement on the site

Kolejne materiały przypisane do kultury trzcinieckiej są równie nieliczne i mało dystynktywne. W tej grupie charakterystycznymi i w zasadzie podstawowymi elementami są dookolne plastyczne listwy na naczyniach garnkowatych (Ryc. 3:1, 2) oraz fragmenty wylewów (Ryc. 3:4-6). Przy braku jakiegokolwiek większej formy i liczniejszych elementów zdobniczych powyższe znaleziska możemy tylko ogólnie powiązać z tą jednostką kulturową i jej fazą poklasyczną, z szerokim datowaniem w ramach drugiej połowy II i początków III EB.

Być może równoległe lub z jakimś przesunięciem czasowym wystąpiły na tym stanowisku ślady penetracji osadniczej, którą wiążemy z kręgiem mogiłowym i tzw. kulturą przedłużycką (śląsko-wielkopolską grupą kultury mogiłowej). Wydaje się, że z tą jednostką kulturową należy łączyć fragment naczynia z guzem pionowo przekłutym i najpewniej z tzw. wąsami od dołu (Ryc. 3:3) oraz niewielki fragment brzuśca naczynia pokrytego prawdopodobnie tzw. pseudoodciskiem tekstylnym. Niewątpliwie początek rozpowszechnienia takiego zdobnictwa na rozpatrywanym obszarze można odnieść do II EB, z przeżywaniem się aż po III EB.

Faza piąta osadnictwa związana jest z osadą podgrupy kępińskiej, grupy górnośląsko-małopolskich pól popielnicowych (kultury lużyckiej). Ogółem pozyskano 8316 fragmentów naczyń i odkryto blisko 150 obiektów datowanych materiałem zabytkowym. Wśród obiektów przeważają jamy o różnorodnym przeznaczeniu, przy niewielkiej liczbie zidentyfikowanych dołów postupowych, mogących wchodzić w skład budowli słupowych o przeznaczeniu mieszkalnym. Na obszarze osady wyeksplorowano również pojedynczy grób popielnicowy ze szczątkowo zachowaną kolistą obstawą kamienną.

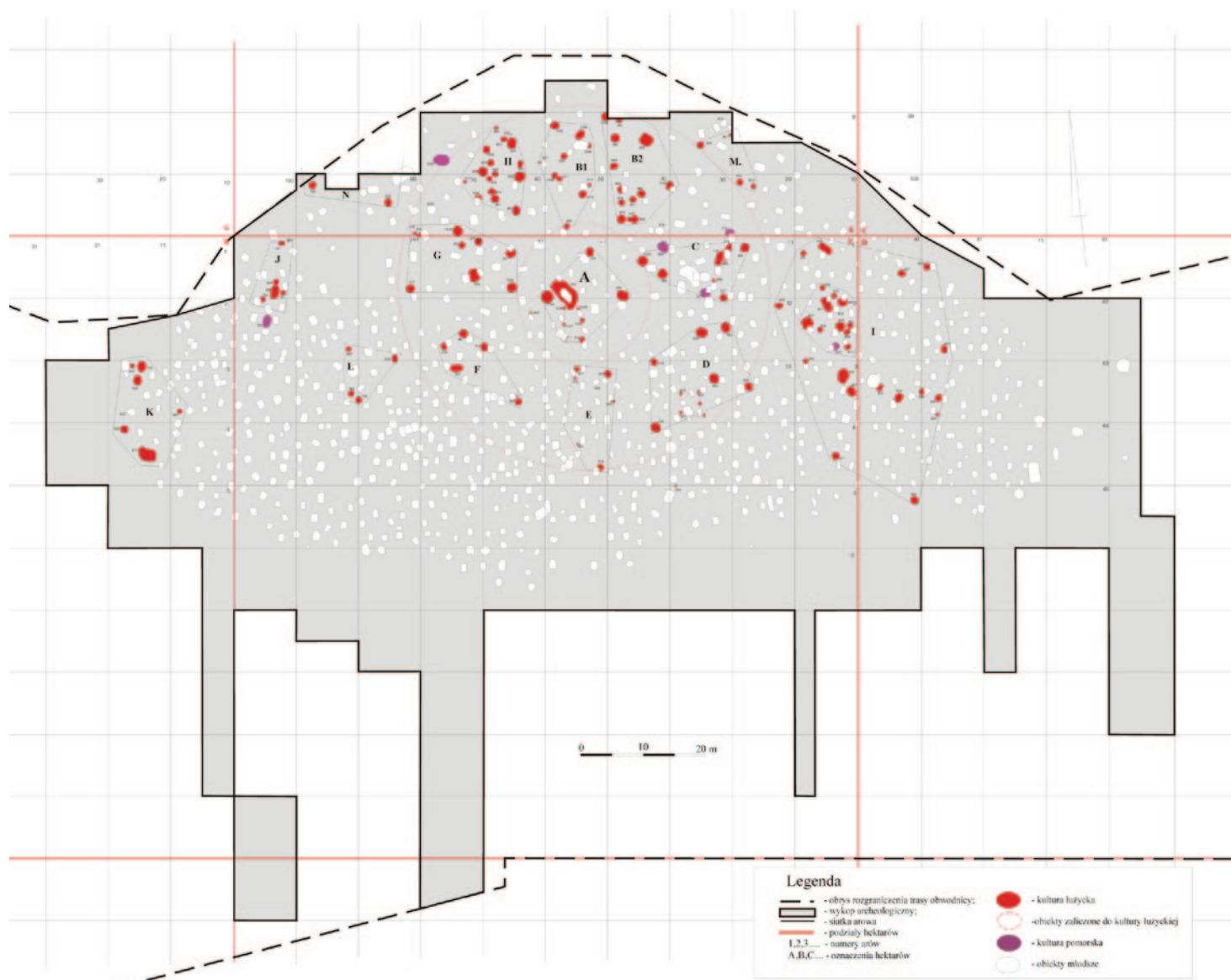
Analiza rozplanowania przestrzennego obiektów osady jest utrudniona, gdyż, jak można przypuszczać, część z nich uległa zapewne zniszczeniu przez młodsze osadnictwo, głównie kultury przeworskiej. Zdecydowane zagęszczenie obiektów obserwujemy w partii centralnej badanego obszaru, skupiając się głównie w zakolu meandrującej rzeki, która zapewne w owym czasie płynęła bezpośrednio pod skarpą brzegu na którym jest usytuowana osada (Ryc. 4). Bliższa analiza układu obiektów skłania do przypuszczenia, że największe nagromadzenie obiektów tworzących rdzeń omawianej osady tworzy układ kolisty o średnicy około 60 metrów. W rozkładzie przestrzennym obiektów można pokusić się także o wyznaczenie ich mniejszych zgrupowań, które mogą odpowiadać poszczególnym hipotetycznym zagrodom oraz częścią osady wydzielonym w celach gospodarczych. Wyznaczanie zasięgu owych „zagród” jest obarczone dużą dozą subiektywizmu, ale

znajduje potwierdzenie również na innych stanowiskach (Muzolf 2002, 340-370).

Ogółem wyznaczamy 13 takich zgrupowań oznaczonych literami od A do M (Ryc. 4). Na centralną część osady składa się najpewniej 9 z nich, tworząc rdzeń osady z dookólną zabudową wokół placu centralnego o średnicy rzędu 20 metrów. Plac centralny otaczają zgrupowania: B1, B2, C, D, E, F, G i H, o różnej ilości obiektów i powierzchni. Natomiast w centrum placu usytuowano zagrodę A. Zagroda ta jest najmniejsza pod względem powierzchni, jak też co do ilości obiektów, ale wyróżnia się charakterystycznymi cechami. W jej obrębie identyfikujemy 3 jamy, rozległą ziemiankę (obiekt 280) oraz 6 dołów, które jednoznacznie są pozostałością po konstrukcji nośnej domu słupowego, być może związane ze wzmiankowaną ziemianką. Z wypełniska ziemianki wydobyto znaczną liczbę ułamków naczyń, fragmenty żarna nieckowatego oraz rozcieracze kamienne. Zgrupowania tworzące pierścień wokół placu z zagrodą A są na omawianym stanowisku zazwyczaj większe obszarowo i z reguły liczniejsze pod względem ilości obiektów. W obrębie zagrody D możemy mówić o kolejnym układzie dołów, które należy uznać za pozostałości budowli słupowej, najpewniej o przeznaczeniu mieszkalnym. Wymiary obu budynków wynoszą, w zagrodzie A: około 4 × 6 m, a w zagrodzie D: około 4 × 5 m. Daje to powierzchnię mieszkalną w przedziale 20-24 m². Są to wielkości porównywalne z tymi, które stwierdzamy na szeregu innych osadach. Przykładowo na osadach w kompleksie Grabek 11, gm. Szczerców, średnia powierzchni domostw dla poszczególnych osad wynosi 22,6-24,1 m² (B. Muzolf, 2002, 364, tab. 32-33, tam dalsze analogie).

Na zewnątrz owego „rdzenia” osady sytuujemy dalsze zgrupowania obiektów, które najpewniej pozostają w jakimś związku z osadą „centralną”. Wśród nich na uwagę zasługuje kompleks obiektów oznaczony jako „I”, w obrębie którego obserwujemy wyjątkowe zagęszczenie jam zasobowo-gospodarczych, otoczonych w sporej odległości pasem kolejnych. Być może to zgrupowanie obiektów tworzy oddzielny kompleks osadniczy, np. o przeznaczeniu czysto gospodarskim.

Warto w tym miejscu wskazać na analogie w rozplanowaniu osady z Bieniędzic 5 do osady B1 z pobliskiego stanowiska Grabek 11, gdyż podobieństwa w rozplanowaniu przestrzennym są uderzające. Obie osady są założone na planie koła, z zagrodami rozłożonymi wokół placu centralnego i zagrodą centralną na placu. Na zewnątrz tego układu znajduje się drugi szereg zabudowy (Muzolf, 2002, Ryc. 223). Wynika z tego, że nie są to układy przypadkowe.

Ryc. 4. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Plan zbiorczy obiektów kultur łużyckiej i pomorskiej

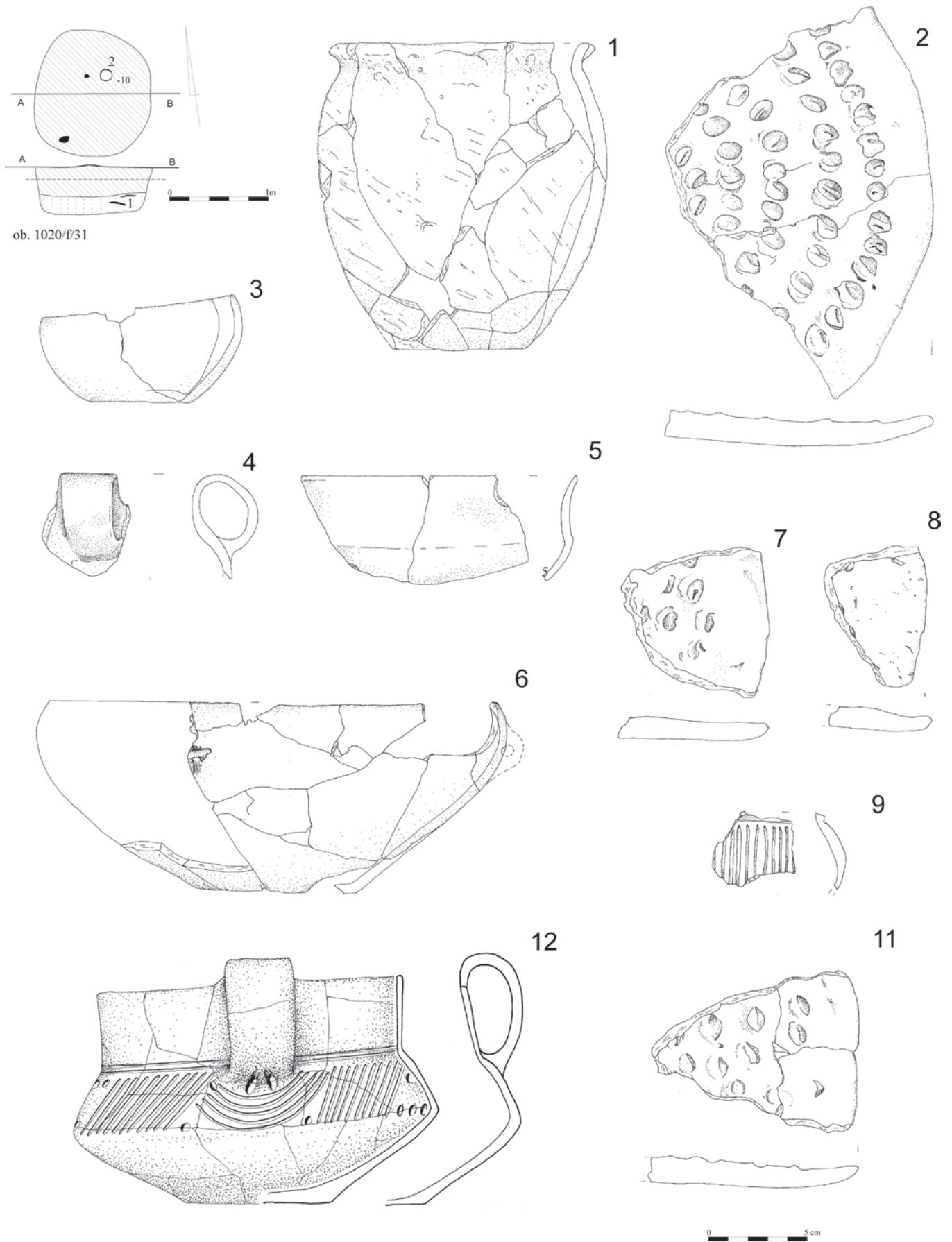
Fig. 4. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, Łódzkie voivodeship. General plan of features of the Lusatian and Pomeranian culture

Pozyskany w wyniku eksploracji warstwy kulturowej oraz obiektów materiał ceramiczny poza nielicznymi wyjątkami jest silnie rozdrobniony, co utrudnia jego analizę. Tym niemniej stwierdzono obecność kilku typów garnków, waz, pojedynczych amfor, mis, czerpaków, kubków/dzbanków, talerzy oraz formy sitowate. Ornamentyka naczyń jest bardzo uboga i obejmuje tylko 251 fragmentów (na 8316 fr.) co stanowi około 3,0% całego zbioru. Najczęściej notujemy zdobnictwo wąskimi kanelurami w układach pionowych, skośnych lub krokwiastych. Najlepszym przykładem takiej ornamentyki jest dzban o powierzchniach częściowo czernionych (Ryc. 5:12). Sporadycznie odnotowano wątki ornamentacyjne powstałe w oparciu o głęboko ryte układy geometryczne np. zwisających trójkątów. Dość liczne jest zdobnictwo odciskami paznokciowo-palcowymi, które jest wykorzystywane głównie przy

ornamentowaniu tzw. talerzy-podkładek (Ryc. 5:2, 7, 11; 6:9,10,11,18). Zarejestrowano również pojedyncze guzki sytuowane pod krawędzią garnków o powierzchniach chropowatych (Ryc. 5:1) lub też sporadycznie plastyczne wypustki na krawędzi naczyń np. na misie półkulistej o krawędzi zachylonej do wnętrza.

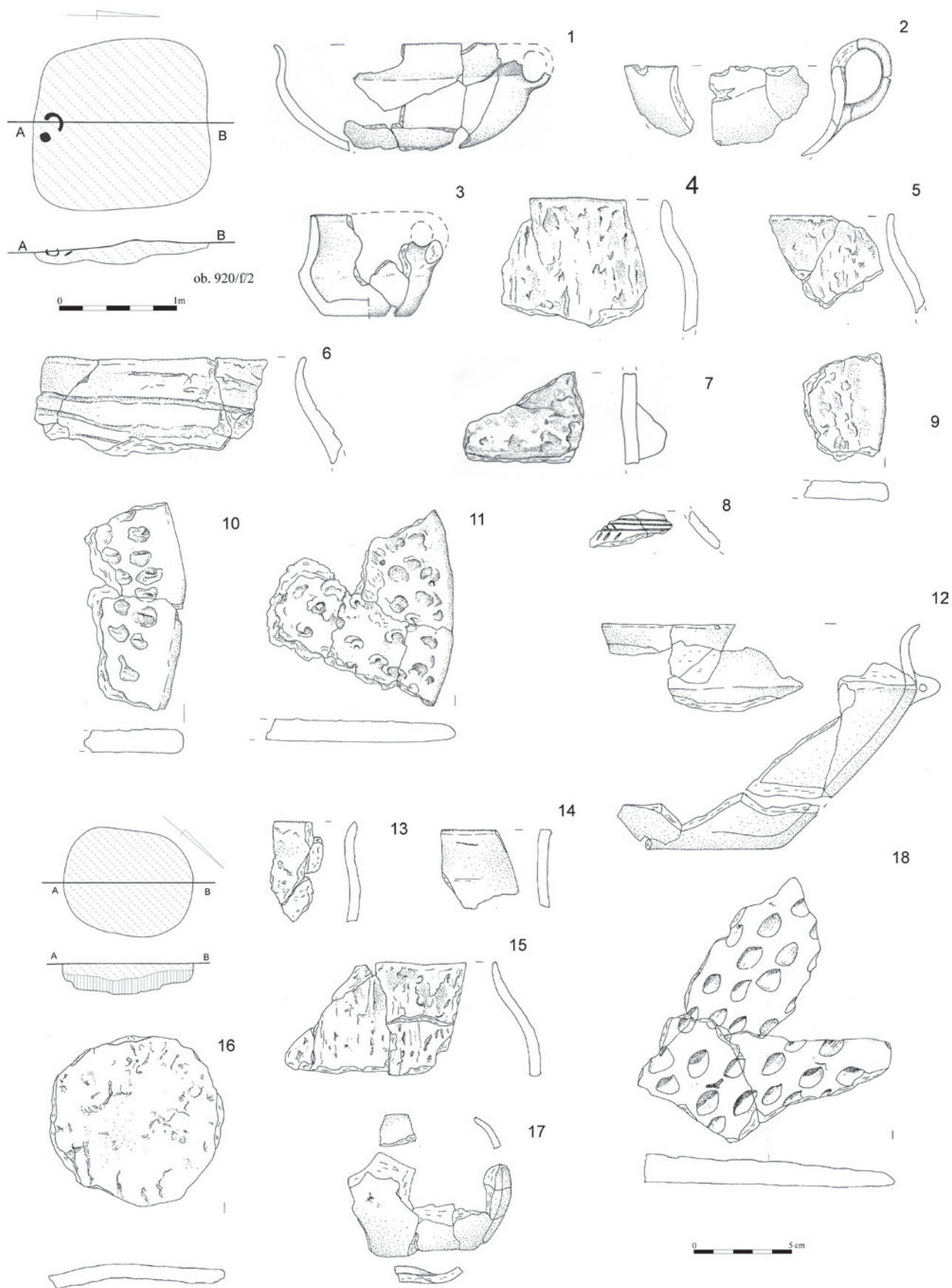
Wśród najliczniejszej grupy naczyń, czyli garnków dominują formy o powierzchniach chropowatych przez obrzucanie i obmazywanie palcami. Sporadycznie odnotowujemy formy o profilu esowatym z krótkim, wychylonym wylewem (Ryc. 5:1). Najczęściej są to garnki tzw. jajowate oraz z wydzieloną lekko stożkową lub prawie cylindryczną wygładzaną szyjką (Ryc. 6:4,15). Dna garnków są bez wyjątku płaskie, dość często z podkreśloną stopką.

Misy dostarczyły stosunkowo licznych fragmentów, wśród których możemy wyróżnić kilka ich odmian

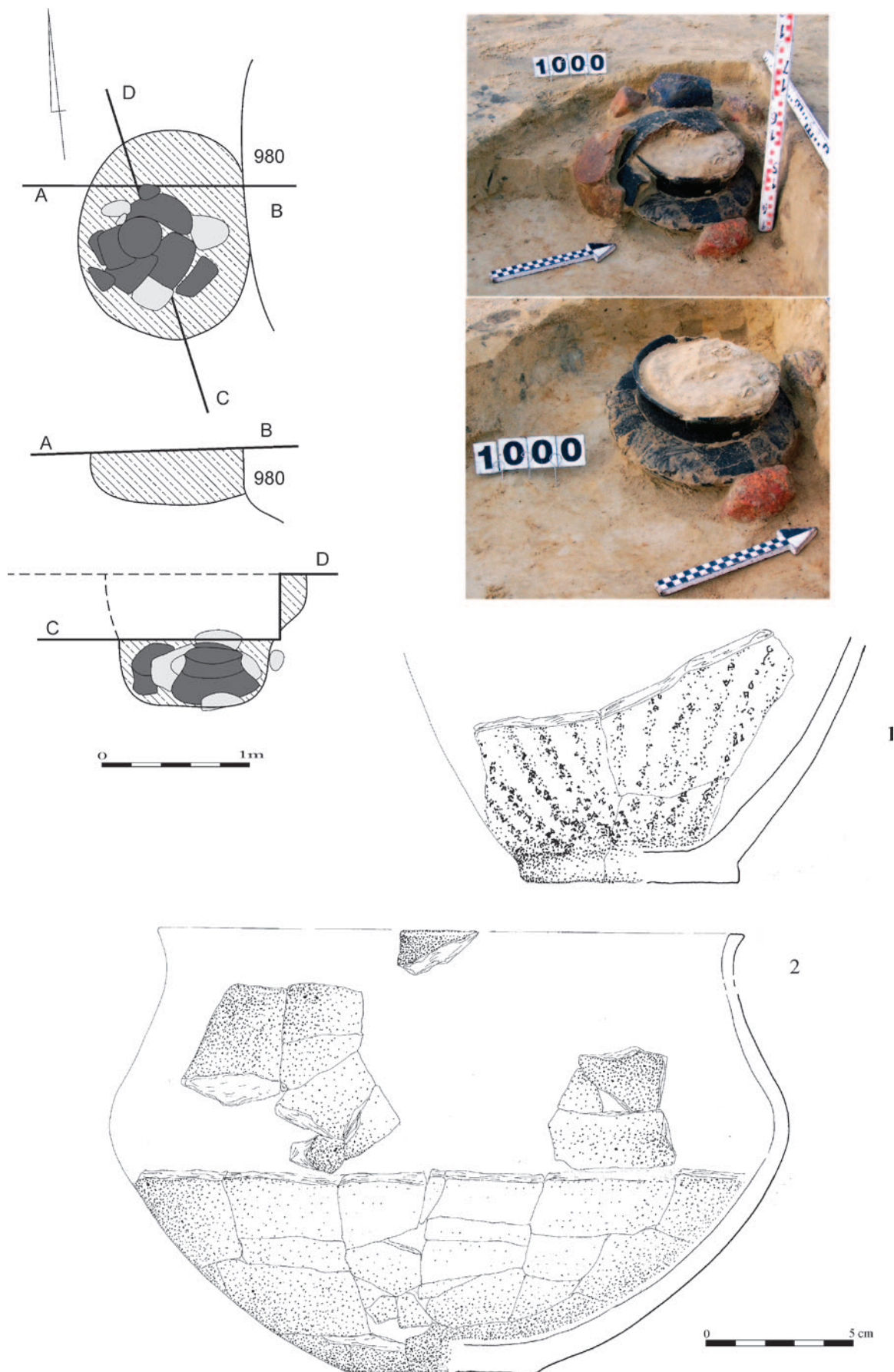
Ryc. 5. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiałów kultury łużyckiej z obiektów: (1-11) 1020; (12) 206

Fig. 5. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Selection of materials of the Lusatian culture from features: (1-11) 1020; (12) 206

Ryc. 6. Bieniadzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiałów kultury łużyckiej z obiektów: (1-11) 920; (12-18) 180

Fig. 6. Bieniadzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Selection of materials of the Lusatian culture from features: (1-11) 920; (12-18) 180

Ryc. 7. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Grób kultury łużyckiej – obiekt 1000

Fig. 7. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Tomb of the Lusatian culture – feature 1000

Ryc. 8. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Fragmenty formy odlewniczej (?) z piaskowca

Fig. 8. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Fragments of a sandstone mold (?)

(Ryc. 5:5, 6; 6:14). Część z nich jest zaopatrzona w uszka sytuowane przy krawędzi lub na największej wyđętości brzuśca. Jedynym elementem zdobniczym odnotowanym na pozyskanych misach są wypustki na krawędzi.

Dzbanki są reprezentowane właściwie tylko przez jeden egzemplarz, charakteryzujący się typowym zdobnictwem krokwiasto ustawionych zespołów wąskich kanelur, przedzielonych trójkątnymi polami ornamentowanymi zespołami owalnych stempelków (Ryc. 5:12). Liczne tego typu przykłady znamy z wielu stanowisk grupy górnośląsko-małopolskiej.

Czerpaki stanowią dość liczną grupę i są mocno zróżnicowane pod względem formy (Ryc. 6:1, 2). Odnotowujemy formy półkuliste bez wydzielonego dna oraz ich odmiany z dnem płaskim oraz wklęsłym. Innym typem są czerpaki profilowane. Brak na nich jakichkolwiek motywów zdobniczych.

Formy określane mianem talerzy czy też podkładek obejmują 440 fragmentów. Najliczniejsze są egzemplarze, które mają jedną powierzchnię zdobioną odciskami palcowo-paznokciowymi, a drugą gładką (Ryc. 5:2, 7, 11; 6:10, 11, 18).

Z innych wyrobów glinianych możemy wymienić także obecność pięciu glinianych przęślików.

Wszystkie odnotowane na stanowisku formy naczyń znajdują analogie w klasyfikacjach J. Miśkiewicza (1968) oraz R. Mikłaszewskiej-Balcer i J. Miśkiewicza (1968) charakteryzujących grupę górnośląsko-małopolską kultury lużyckiej.

Interesującym znaleziskiem związanym z tym poziomem osadniczym jest przedmiot wykonany z piaskowca, który interpretujemy jako część składową dwudzielnej formy odlewniczej, niestety bez możliwości jednoznacznego ustalenia do odlewania jakich przedmiotów służyła. Przypuszczalnie mogła ona do wykonania sztabek surowca brązowego lub szpil (Ryc. 7). To znalezisko może wskazywać, że gdzieś w pobliżu mogła odbywać się obróbka brązu, której innych śladów w obrębie stanowiska nie znaleziono.

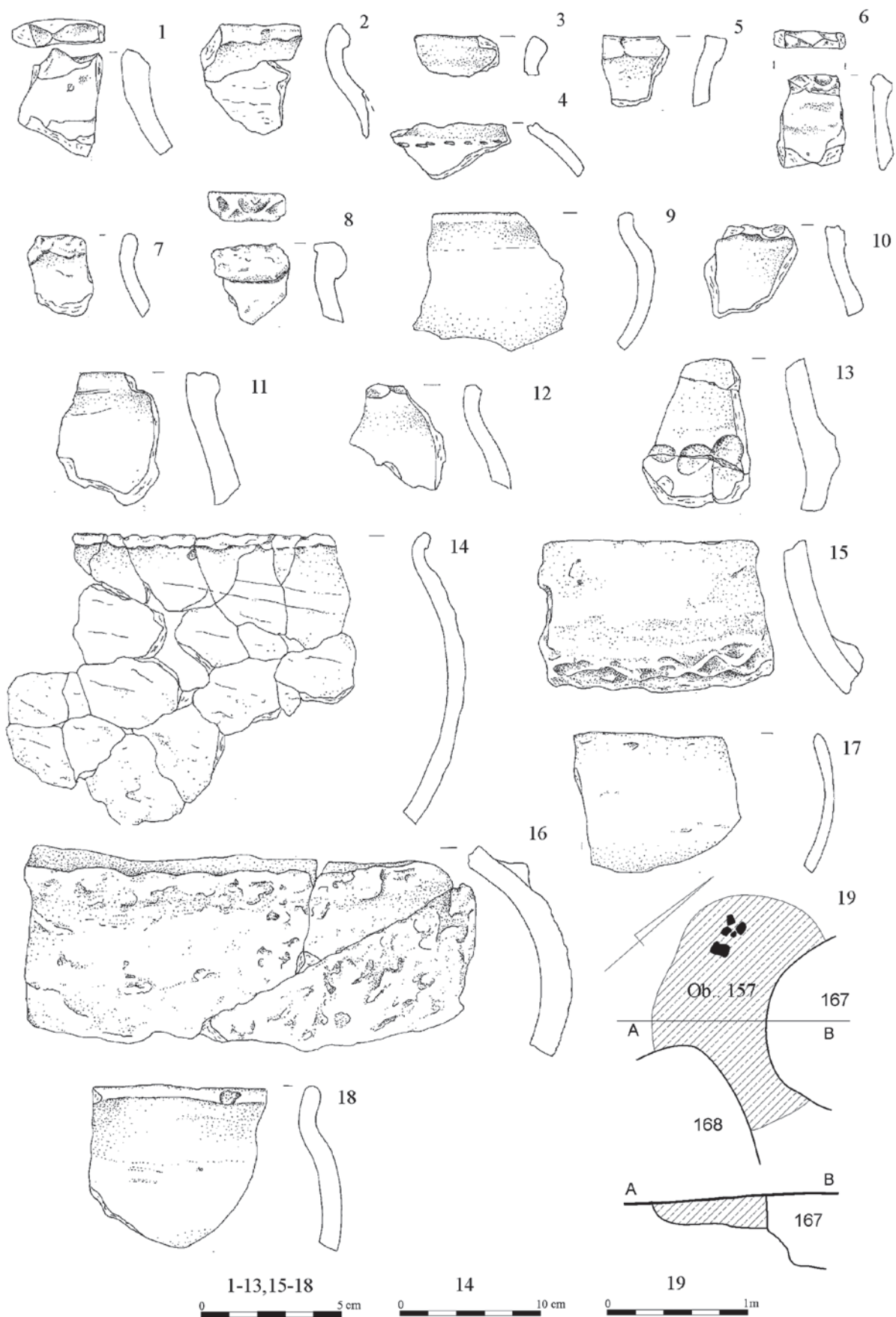
Z pojedynczego grobu odkrytego w obrębie osady wydobyto trzy naczynia (ryc. 8). Popielnicę stanowiła

waza o czernionych powierzchniach, ozdobiona zespołami pojedynczych guzków na maksymalnym wyđęciu brzuśca, którą można zaliczyć do typu B odmiana 1 wg J. Miśkiewicza, będącą charakterystycznym typem dla omawianej grupy kulturowej (Miśkiewicz 1968, 7, 101). Niestety, słaby wypał naczynia przyczynił się do jej całkowitego rozpadu, co wskazuje, że została ona wykonana specjalnie dla celów sepulkralnych. Popielnica została nakryta fragmentem drugiego dużego naczynia, obłożonego dodatkowo ułamkami chropowatego garnka (Ryc. 8:1). W wyniku prac rekonstrukcyjnych okazało się, że drugim naczyniem, spełniającym rolę klosza jest także waza, której odtracono górną partię, po maksymalne wyđęcie brzuśca (Ryc. 8:2). W wyniku tego zabiegu otrzymano bardzo dużą misę, którą następnie nakryto popielnicę. Niektóre fragmenty pozostałe z obtłukiwania tego naczynia trafiły następnie do samej jamy grobowej.

Datowanie osady, jak i grobu, ze względu na formy naczyń oraz ich zdobnictwo należy sytuować w przedziale od V okresu epoki brązu do okresu Halsztackiego C. Należy podkreślić obecność w zdobieniu naczyń charakterystycznych, głęboko rytych wątków geometrycznych zajmują pozycję marginalną.

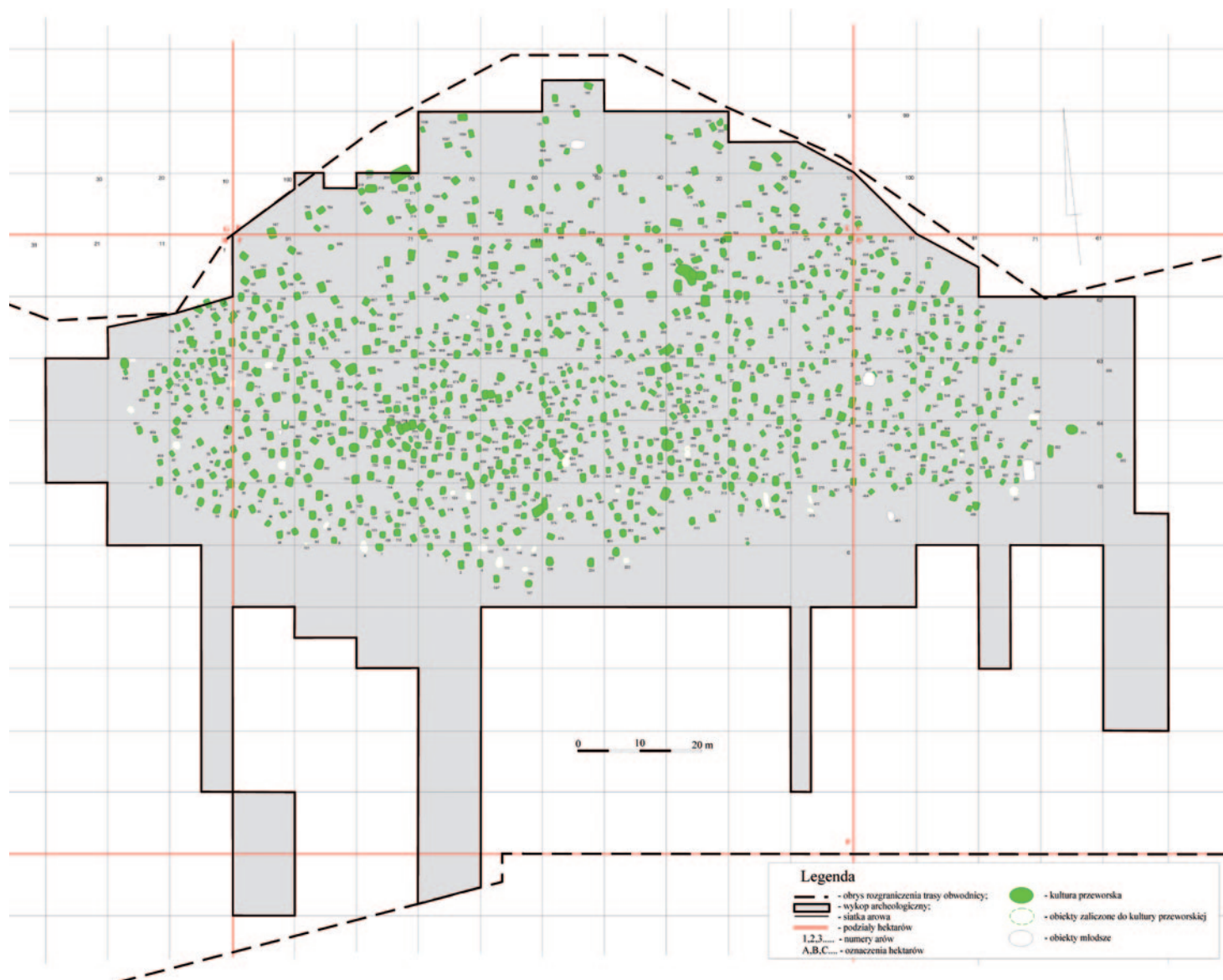
Faza szósta to niewielkie, najpewniej krótkotrwałe obozowisko kultury pomorsko-kloszowej z wczesnego okresu lateńskiego. Silnie rozdrobnione materiały, w liczbie 584 fragmentów, pozyskano głównie z warstwy kulturowej oraz z siedmiu obiektów. Jamy poza jednym trzyobiekowym skupiskiem są rozmieszczone pojedynczo na znacznej przestrzeni (Ryc. 4). Ich rozkład jest być może odbiciem organizacji społecznej grupy ludności kultury pomorsko-kloszowej tworzącej to obozowisko.

Charakterystycznym elementem odkrytych tutaj naczyń, głównie garnków zazwyczaj o powierzchniach chropowatych, jest zdobnictwo krawędzi wylewów oraz listw plastycznych sytuowanych na przejściu brzuśca w szyjkę, tzw. zaszcypywaniem (Ryc. 9:1, 2, 5-8, 10-12, 14; 9:4, 13, 15). Zidentyfikowano również fragment misy półkulistej z krawędzią zachyloną do wnętrza (Ryc. 9:17) oraz inne garnki, m.in. o wygładzonych powierzchniach z kołnierzosowatym wylewem (Ryc. 9:18).

Ryc. 9. Bieniadzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiałów kultury pomorskiej: (1-13) z warstwy kulturowej; (14-18) z obiektu 157; (19) plan i profil obiektu 157

Fig. 9. Bieniadzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Selection of materials of the Pomeranian culture: (1-13) from cultural layer; (14-18) from feature 157; (19) plan and profile of feature 157

Ryc. 10. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Plan zbiorczy obiektów kultury przeworskiej

Fig. 10. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, Łódzkie voivodeship. General plan of features of the Przeworsk culture

Faza siódma osadnictwa na stanowisku jest związana z wykorzystaniem terenu przez społeczności kultury przeworskiej. Specyfiką tego etapu zagospodarowania obszaru stanowiska jest występowanie tylko jednego typu obiektu, który możemy ogólnie określić jako palenisko, zgodnie z definicją sformułowaną przez J. Michalskiego (Michalski 1983, 178). Obiekty odkryte w Bieniądzicach spełniają warunki tej definicji, ale również wykazują pewne cechy specyficzne, które pozwalają rozpatrywać ich znaczną część raczej w kategorii pieców ziemnych (Muzolf, Muzolf 2011), stąd też będziemy tutaj używać wspólnego określenia paleniska/piece.

Ogółem na obszarze prawie całkowicie przebadanego stanowiska odkryto blisko 850 palenisk/pieców (Ryc. 10). Wśród nich ze względu na formę planu, głębokość oraz charakter wypełnisk wyróżniono trzy podstawowe typy (Ryc. 11). Wszystkie obiekty w momencie

odkrywania jawiły się zazwyczaj jako owalne lub czworoboczne, ciemne lub wręcz czarne plamy. W swym ostatecznym kształcie, dokumentowanym w partiach spągowych obiektu, przybierały najczęściej formę prostokąta lub kwadratu o boku o wymiarach od 100 do około 200 centymetrów. Ich głębokość była także zróżnicowana i wahała się od 20-30 cm do około 80-100 cm od poziomu odkrycia. Biorąc jednak pod uwagę poziom powierzchni gruntu przed odhumusowaniem (co jest zapewne poziomem zbliżonym do poziomu gruntu w czasie powstawania pieców/palenisk) można przyjąć, że naj płytsze miały pierwotnie głębokość rzędu 60-70 cm, a najgłębsze po około 120-140 cm.

Najliczniej odnotowano obiekty, które można uznać za tradycyjnie rozumiane paleniska, o głębokości rzędu 20-30 cm (od powierzchni pierwotnej 60-70 cm); zakwalifikowano wg naszego podziału do typu

I. Na ich wypełnisko składają się zasadniczo dwie warstwy, pierwszą, podstawową stanowi warstwa przesycona znaczną ilością mialu i kawałków węgla drzewnego. Warstwę drugą, w partii spągowej, na ogół w centrum, ale często także i na całej powierzchni obiektu, tworzy zwarty lub rozproszony „bruk” z pokruszonej skały, w postaci drobno- i średnioziarnistego piaskowca lub zlepieńca o spoiwie żelazistym, z barwą od czerwonej po ciemnofioletową (Ryc. 11:1-3). Jest istotne, że ten typ skał nie występuje w najbliższej okolicy stanowiska i musiał zostać tutaj dostarczony z terenów ościennych. Z informacji udzielonych przez M. Krystka z Muzeum Geologicznego przy Uniwersytecie Łódzkim wynika, że mogą to być piaskowce i zlepieńce spod Widoradza nad Wartą.

Obiekty typu II osiągają głębokość rzędu 50-70 cm (od powierzchni gruntu odpowiednio 90-110 cm). Ich wypełniska są kilkuwarstwowe i niekiedy zawierają „bruki” z piaskowca lub zlepieńca w kilku poziomach. Ale również i tutaj spągową warstwę tworzy czarny mial węgla drzewnego, fragmenty węgla drzewnego oraz zwęglone belki (Ryc. 11:4-5).

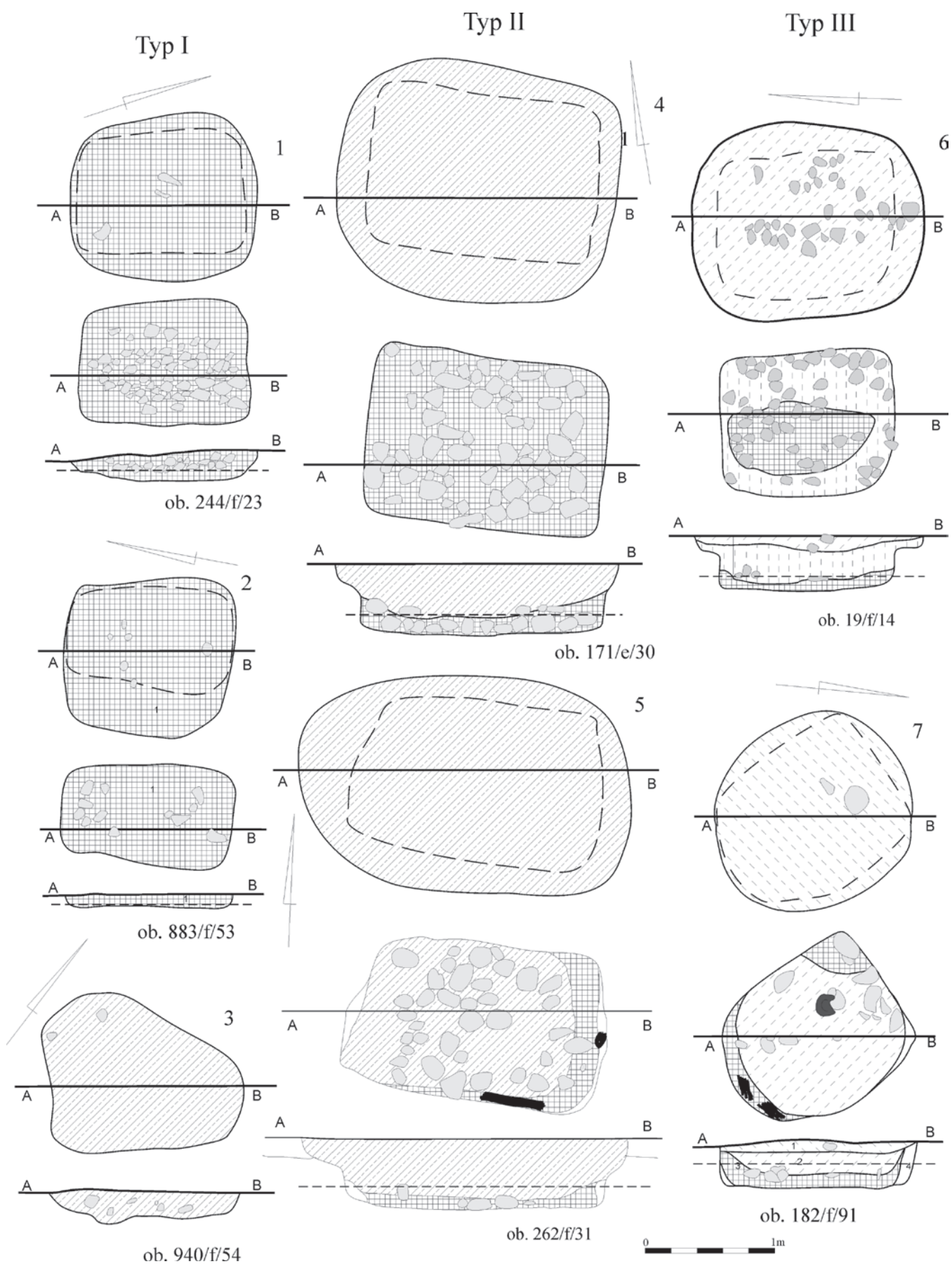
Szczególnie interesujący jest typ III, obejmujący obiekty najgłębsze, które od momentu rejestracji osiągają głębokość rzędu 80-90 cm, a od powierzchni gruntu około 120-140 cm (Ryc. 11:6-7). Charakterystycznym ich elementem jest występowanie konstrukcji w postaci „szalowania” boków jamy belkami. W niektórych przypadkach stwierdzono relikty co najmniej 3-4 wieńców takich belek. Na spągu obiektu, na warstwie składającej się głównie z węgla drzewnych i mialu węgla drzewnego, zalegał często bruk kamienny, utworzony dla odmiany, w stosunku do dwóch wcześniejszych typów, z otoczków. Wśród tego typu obiektów nie stwierdzono występowania w składzie „bruku” wspomnianego piaskowca lub zlepieńca. Ponad brukami obiektów typu II i III zalegają warstwy zasypiskowe, które należy interpretować raczej jako powstałe wkrótce po ich wykorzystaniu, a nie w wyniku zachodzących procesów naturalnych. Obiekty zaliczone do typów II i III, głównie ze względu na swoją głębokość i występujące konstrukcje, m.in. drewniane, można określić raczej mianem pieców ziemnych.

Kompleks palenisk/pieców w Bieniędzicach zajmuje partie przykrawędne terasy wyższej, prawego brzegu rzeki Pysnej, tym samym umożliwiając korzystającym z nich bezpośredni dostęp do wody. Ten sposób lokalizacji skupisk analogicznych pod względem formy obiektów, obserwujemy także na innych stanowiskach, m.in. w Wólce Domaniowskiej 7/34 (Gorzowska 2004), Grabku 9 (Machajewski, Pietrzak 2003), Strobinie 3

i 3a (Abramek 1983), Siemiechowie 2 (Jażdżewska 1985), Dankowie (Borowska 1961), Opatowie 4 (Mączyńska 1974), Stobnicy-Trzymorgach 2 (Wiklak 1983), itp. Na takie położenie w pobliżu wody wskazywało już wielu autorów, co było spowodowane zapewne nie tylko względami bezpieczeństwa, ale przede wszystkim potrzebą najprawdopodobniej zapewnienia sobie dostępu do wody, być może potrzebnej podczas ich funkcjonowania (Machajewski, Pietrzak 2003, 127, tam dalsza literatura).

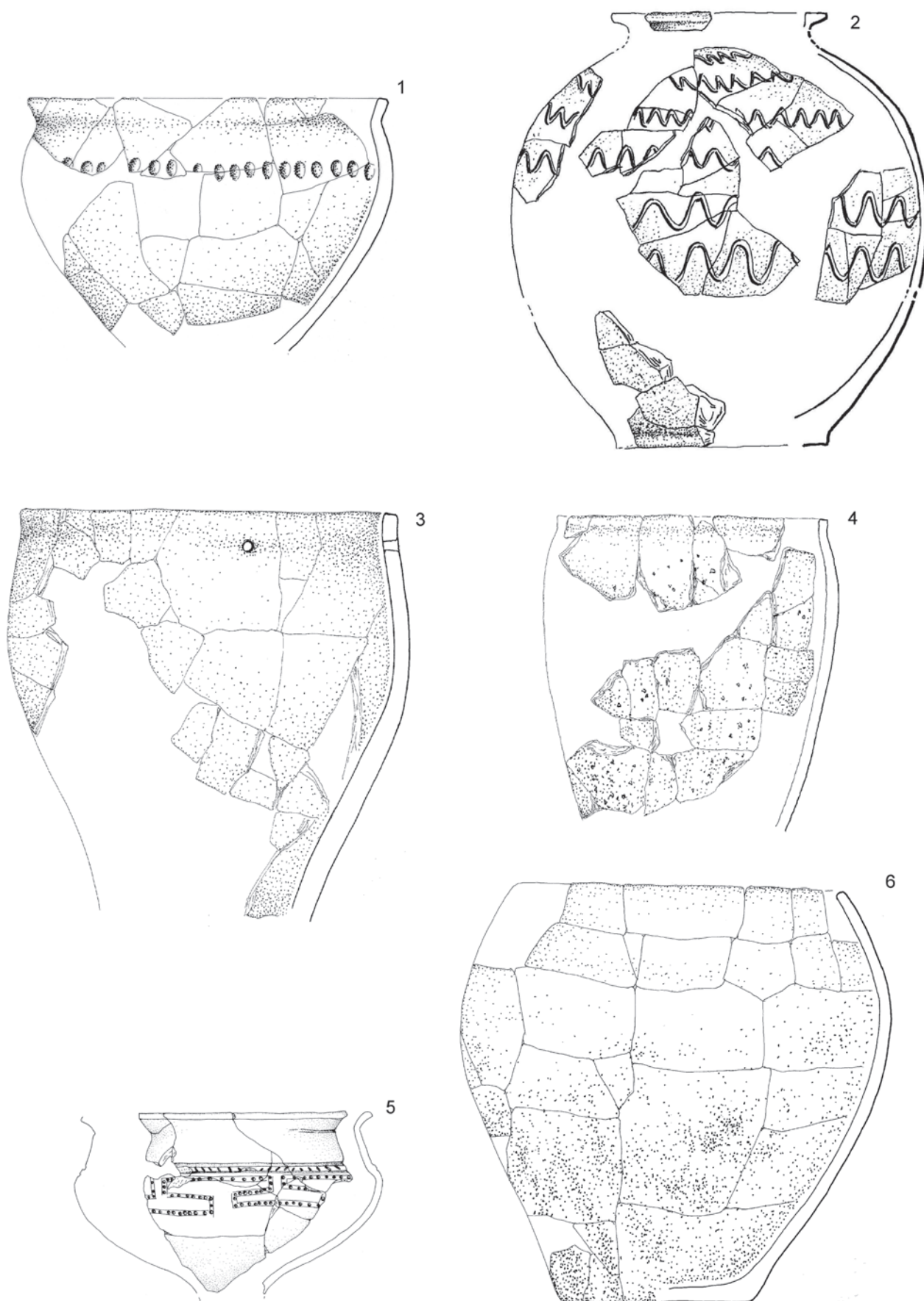
Odsłonięte w Bieniędzicach paleniska/piece tworzyły pole o kształcie soczewkowatym. W jego obrębie można jednak wyróżnić mniejsze ich skupiska lub układy przestrzenne, co nakazuje przypuszczać, że paleniska/piece w ich obrębie mogły być wykorzystywane w przybliżeniu jednocześnie, a po ich porzuceniu zakładano skupisko w nowym miejscu. Wyraźnie można też wyznaczyć pomiędzy nimi wolne przestrzenie w formie okrągłych lub owalnych placów. Na takie układy zwrócono już uwagę m.in. przy omawianiu niewielkiego kompleksu palenisk odkrytych na stanowisku 9 w Grabku (Machajewski, Pietrzak 2003, 124). W przypadku Bieniędzic możemy jednoznacznie potwierdzić istnienie podobnego schematu, jednak z zastrzeżeniem, że mamy tutaj do czynienia z wielokrotnymi przypadkami nakładania się młodszych palenisk na starsze.

Z warstw zasypiskowych większości omawianych obiektów pozyskiwano bardzo nieliczny i silnie rozdrobniony materiał ceramiczny. Tylko z pojedynczych obiektów pochodzi zbiór kilku naczyń kultury przeworskiej, które udało się zrekonstruować w większych partiach lub w całości. Z warstwy kulturowej oraz z jednego z centralnie położonych obiektów pozyskano fragmenty pochodzące z dużego naczynia zasobowego, które należy zaliczyć do tzw. ceramiki siwej i datować w przedziale od fazy C2 po fazę D okresu rzymskiego (Ryc. 12:2). Chronologia innych naczyń mieści się w przedziale czasowym co najmniej od fazy B1/B2 (m.in. naczynie czernione z meandrem – Ryc. 12:5) po fazę D (np. duże garnki zasobowe o bardzo grubej domieszce tłuczni kamiennego i niestarannej obróbce powierzchni – Ryc. 12:4). W kilku przypadkach mamy do czynienia z fragmentami charakterystycznych wylewów naczyń z facetowaniem, które jednoznacznie należy datować jeszcze na okres przedrzymski w ramach co najmniej faz A2-A3 kultury przeworskiej. Byłyby to najstarsze materiały przypisane do tej kultury na omawianym stanowisku. Reasumując, można stwierdzić, że ogólne ramy funkcjonowania palenisk/pieców w oparciu o przesłanki archeologiczne należy umieszczać w bardzo długim przedziale czasowym, obejmującym czas od fazy A2/3

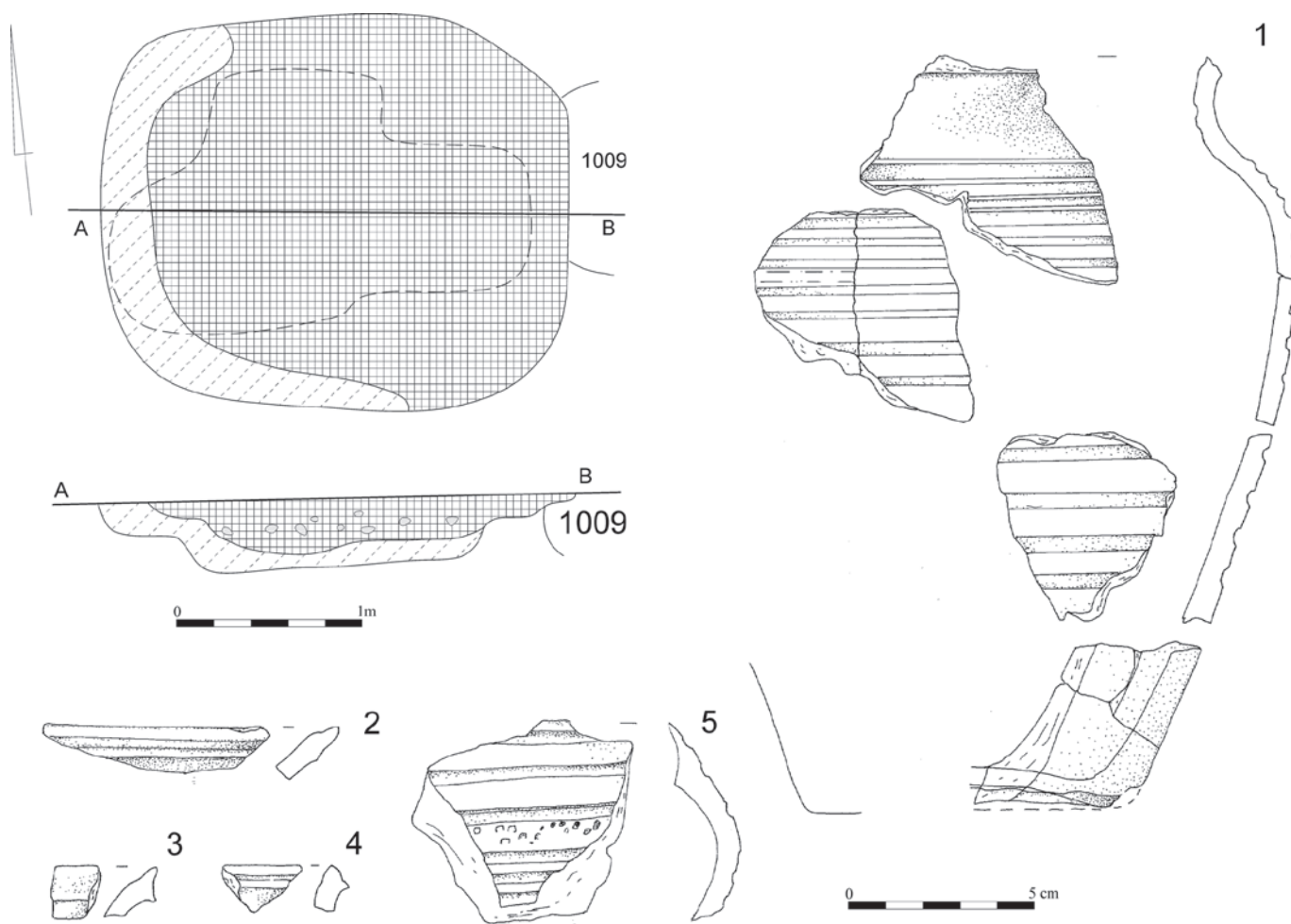
Ryc. 11. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Przykłady wyróżnionych typów palenisk/pieców

Fig. 11. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Examples of distinguished types of hearths/furnaces

Ryc. 12. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Wybór materiałów kultury przeworskiej z obiektów: (1) 354; (2) 218; (3, 4) 650; (5) 94; (6) 952

Fig. 12. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Selection of materials from the Przeworsk culture from features: (1) 354; (2) 218; (3, 4) 650; (5) 94; (6) 952

okresu przedrzymskiego po fazę D okresu rzymskiego. Uzyskane trzy daty C_{14} wykonane w pracowni Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi wynoszą odpowiednio po kalibracji: 10-140AD (1920 ± 50 BP), 10-130AD (1930 ± 50 BP) oraz 250-300AD (1690 ± 90 BP).

W literaturze przedmiotu analogiczne paleniska/piece najczęściej interpretuje się jako mielerze, czyli piece do wypału węgla drzewnego (Bielenin 1992). Podobne obiekty ze stanowiska 16 w Mysłowicach-Imielinie E. Tomczak (1993) określa jako prażaki do produkcji wapna ze skały dolomitowej, co w naszym wypadku musimy jednoznacznie wykluczyć. Inni wiążą je z ogólnie rozumianym procesem wytwórczości metalurgicznej, np. wyprężaniem rudy lub też kęsów żelaza (fryszkerki). W przypadku Bieniądzic odrzuciliśmy interpretację tych obiektów jako mielerze, prażaki/wapieniki, a także tzw. fryszkerki. Natomiast dopuszczaliśmy możliwość ich wykorzystywania jako elementów suszarni (m.in. do zbóż) lub jako wędzarni. Ostatecznie funkcję suszarni odrzuciliśmy ze względu na brak w wypełniskach śladów roślin uprawnych, co udokumentowały przeprowadzone analizy specjalistyczne. Natomiast funkcja wędzarni jest trudna do udowodnienia, chociaż prawdopodobna, ponieważ w niektórych

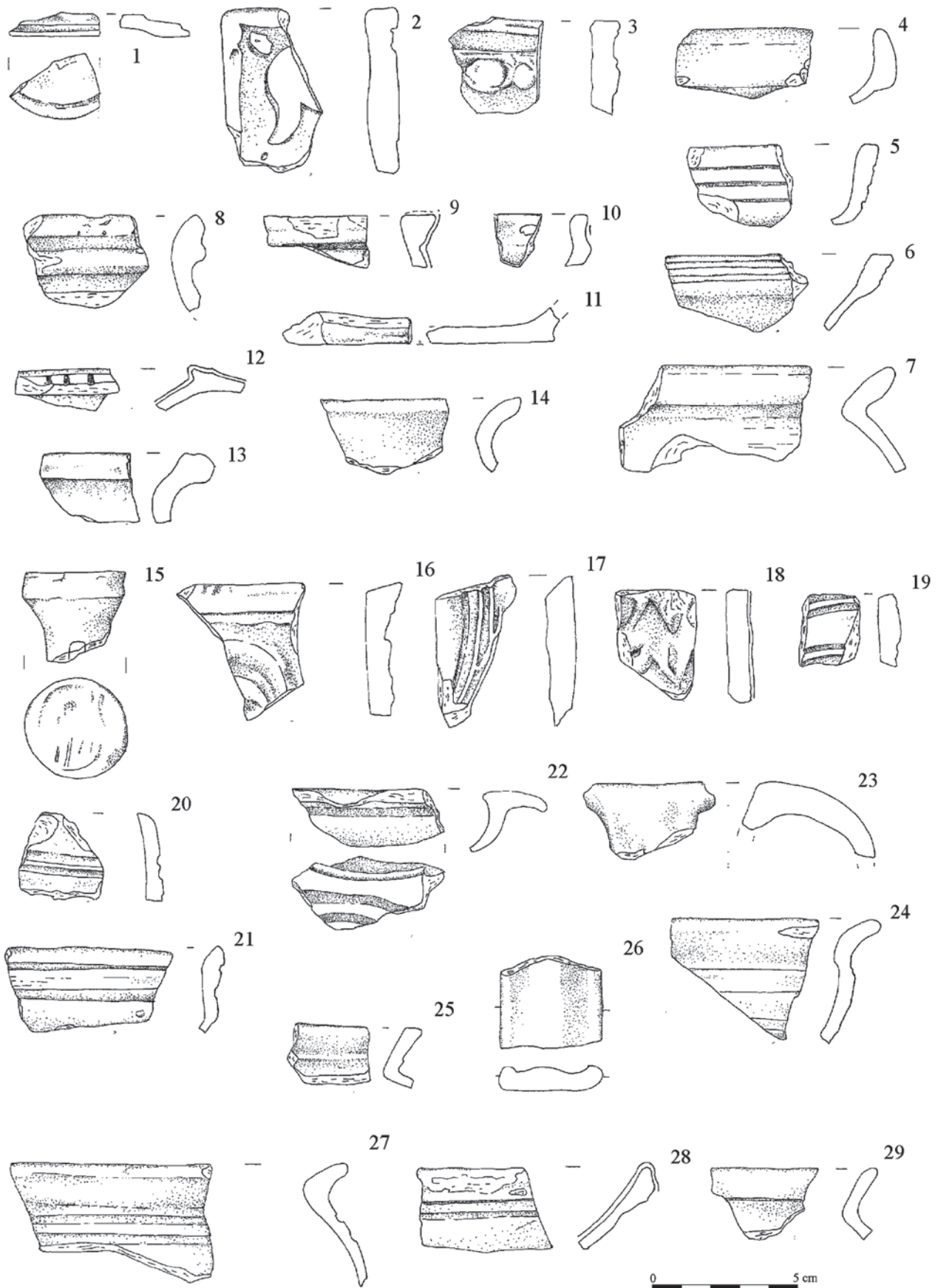
Ryc. 13. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Plan i profil obiektu 1003 z wyborem materiałów wczesnośredniowiecznych

Fig. 13. Bieniądzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodship. Plan and profile of feature 1003 with a selection of early-medieval materials

z nich zidentyfikowano przepalone kości zwierzęce. Jednoznaczne określenie ich funkcji jest nadal kwestią otwartą.

Fazę ósmą osadnictwa na stanowisku wyznaczają materiały wczesnośredniowieczne, które pozyskano z jednego obiektu w postaci dużego paleniska (jamy przypaleniskowej) z licznym materiałem ceramicznym datowanym na XI-XIII wiek oraz z warstwy kulturowej. Są to fragmenty naczyń całkowicie obtaczanych, zdobione głównie dookólnymi żłobkami, niekiedy uzupełnionymi nakłuciami wykonanymi grzebieniem garncarskim (Ryc. 13). Jama ta jest zapewne pozostałością po pojedynczym budynku wzniesionym nad rzeką.

Faza ostatnia obejmuje materiały późnośredniowieczne (?), nowożytnie i współczesne, które pozyskano głównie z warstwy kulturowej i pojedynczych obiektów, będących niewątpliwie śladami wkopów o chronologii całkowicie nowożytnej, związanych ze współczesną eksploatacją pól. Materiały pozyskane z warstwy kulturowej

Ryc. 14. Bieńdżlice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. Łódzkie. Wybór materiałów nowożytnych z warstwy kulturowej: (1) szkło; (2-29) ceramika

Fig. 12. Bieńdżlice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship. Selection of early modern materials from cultural layer: (1) glass; (2-29) ceramics

obejmują łącznie około 1250 artefaktów, z których większość stanowią silnie rozdrobnione fragmenty naczyń glinianych w postaci fragmentów garnków, mis, talerzy, pokrywek itd. (Ryc. 14:4-15,19-29), oraz nielicznych fragmentów szkła naczyniowego, m.in. stopki pucharka (Ryc. 14:1). Oprócz nich pozyskano niewielką liczbę fragmentów kafli płytowych (około 20 fragmentów płyt i kołnierzy) i garnkowych (1 fragment kafła o otworze czworobocznym) z XVI-XVII wieku (Ryc. 14:2, 3, 16, 17, 18). Ponadto znaleziono kilka monet: solid Jana Kazimierza, grosz Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz dwie jednokopiejkowe monety carskie ze schyłku wieku XIX. Należy przypuszczać, że zdecydowana większość tych materiałów trafiła tutaj w wyniku nawożenia terenu nawozem z okolicznych zagród. Jednak znaleziska kafli piecowych sugerują, że mogą one pochodzić z jakiegoś blisko położonego dworu lub folwarku. Jakkolwiek obszar stanowiska jest obecnie przypisany do miejscowości Bieniędzice, to nie można wykluczyć także sytuacji, iż materiały późnośredniowieczne oraz m.in. kafle piecowe pochodzą z obiektu położonego w miejscowości Staw znajdującej się na wysokości stanowiska, na drugim brzegu rzeki Pysznej i rozpatrywać je należy w kontekście historii tej ostatniej miejscowości.

Badania na wielokulturowym stanowisku 5 w Bieniędzicach przyniosły ważne odkrycia naukowe dla każdego z poziomów chronologiczno – kulturowych. Tym samym wniosły one wiele do ogólnej wiedzy o regionie.

Niewątpliwie duże znaczenie ma całkowite rozpoznanie obszaru osady podgrupy kępińskiej grupy górnośląsko – małopolskiej kultury lużyckiej. Jest to kolejny przykład rozplanowania osady na planie kolistym. Równie ważnym osiągnięciem jest pełne rozpoznanie krótkotrwałego obozowiska kultury pomorsko – kloszowej, co ma znaczenie przy charakterystyce tejże jednostki kulturowej.

Niesłychanie istotnym jest odkrycie zwartej zgrupowania palenisk/pieców kultury przeworskiej, jak do tej pory największego na obszarze Polski, a jednocześnie jednego z największych tego rodzaju odkryć w tej części Europy.

Interesujące jest także zlokalizowanie relikwów pojedynczego zabudowania wczesnośredniowiecznego, dość znacznie oddalonego od innych znalezisk z tego okresu w tym rejonie, co jest odkryciem przysłowiowej „chaty za wsią”, o trudnym do sprecyzowania przeznaczeniu oraz znaczeniu jej mieszkańców w lokalnej społeczności.

Analiza materiałów nowożytnych, jakkolwiek należy określić charakter ich pochodzenia mianem śmietniskowego, dostarczyła pewnych wskazówek co do lokalizowania w najbliższej okolicy najpewniej dworu lub folwarku, ewentualnie gospody.

Wszystkie powyższe dokonania należy uznać za cenne tak dla wiedzy historycznej w odniesieniu do prehistorii regionu, ale także o dużym znaczeniu w skali kraju, a ich pełne opracowanie zostanie przygotowane do druku (Muzolf, Płaza, Muzolf, 2008-2009).

Bibliografia

- Abramek B. 1983. Osada kultury przeworskiej w Strobinie na stan. 3. *Sprawozdania Archeologiczne* 34, 153-169.
- Bielenin K. 1992. *Starożytne górnictwo i hutnictwo żelaza w Górach Świętokrzyskich*, Kielce.
- Borowska R. 1961. Osada z okresu wpływów rzymskich w Dankowie, pow. Kłobuck. *Materiały Archeologiczne* 3, 171-195.
- Czerniak L., Kabaciński J. 2003. Ślady osadnictwa z okresu schyłkowego paleolitu, późnego neolitu i wczesnej epoki brązu. W: L. Czerniak (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.* 3. Poznań, 55-61.
- Galiński T. 2002. *Spółczesność mezolityczna*, Szczecin.
- Godłowski K. 1969. Budownictwo, rozplanowanie i wielkość osad kultury przeworskiej na Górnym Śląsku. *Wiadomości Archeologiczne* 34, 305-331.
- Gorzowska M. 2004. Paleniska odkryte na stanowisku nr 34 w Wólce Domaniowskiej koło Radomia. Próba określenia funkcji. W: M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy*. Łódź, 123-146.
- Jajdzewska M. 1985. Najciekawsze obiekty na stanowisku kultury przeworskiej w Siemiechowie nad górną Wartą. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 32, 109-129.
- Jóźwiak B. 2003. *Spółczesności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Niżu Polskim w międzyrzeczu Odry i Wisły*. Poznań.
- Kabaciński J. 2003. Wytwórczość krzemieniowa. W: L. Czerniak (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.* 3. Poznań, 223-244.
- Kempisty E. 1973. Kultura ceramiki „grzebykowo-dółkowej” na Mazowszu i Podlasiu. *Wiadomości Archeologiczne* 37, 3-61.
- Kondracki J. 2002. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.

- Kozłowski J. K., Kozłowski S. K. 1977. *Epoka kamienia na ziemiach polskich*. Warszawa.
- Machajewski H., Pietrzak R. 2003. Osada kultury przeworskiej. W: L. Czerniak (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.* 3. Poznań, 123-137.
- Mączyńska M. 1973. Osada ludności kultury łużyckiej i przeworskiej w Opatowie, pow. Kłobuck, stan. 4. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 23, 95-117.
- Michalski J. 1983. Zagadnienie systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (Ze studiów nad osadnictwem otwartym kultury łużyckiej). *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 5, 135-196.
- Mikłaszewska-Balcer M., Miśkiewicz J. 1968. Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Podule, pow. Łask, stan. 1. *Wiadomości Archeologiczne* 33, 3-113.
- Miśkiewicz J. 1968. Kultura łużycka w międzyrzeczu Pilicy i środkowej Wisły. *Materiały Starożytne* 11, 129-208.
- Muzolf B. 2002. Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na terenie odkrywki „Szczerców” KWB „Bełchatów” S.A. na stanowisku nr 12 w Grabku, gm. Szczerców, woj. łódzkie. W: R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.* 2. Łódź, 121-384.
- Muzolf B., Muzolf P. 2011. Bieniędzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie – największe „piecowisko” kultury przeworskiej w Polsce. W: A. Michalak, A. Jaszewska (red.), *Ogień – żywiol ujarzmiony i nieujarzmiony. VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne. Materiały z konferencji w Garbiczu, 5-6 września 2008 r.* (=Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza 4). Zielona Góra, 257-272.
- Muzolf B., Płaza K.D., Muzolf P. 2008-2009. *Wyniki badań archeologicznych wielokulturowego kompleksu osadniczego w miejscowości Bieniędzice stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie.* (niepublikowana praca w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie).
- Niesiołowska E. 1971. Sprawozdanie z dotychczasowych badań na stanowisku 3 w Osjakowie, pow. Wieluń. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego. Seria Archeologiczna* 18, 77-91.
- Papiernik P., Wąs M. 2002. Osadnictwo z młodziej epoki kamienia i początków epoki brązu. W: R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.* 2. Łódź, 33-74.
- Tomczak E. 1993. Materiały z osady z późnego okresu rzymskiego w Mysłowicach-Imielinie, woj. Katowice, stan. 16. W: E. Szydłowska (red.), *Osada produkcyjna kultury przeworskiej z późnego okresu rzymskiego w Mysłowicach-Imielinie, woj. Katowice* (= *Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Archeologia* 13). Bytom, 7-132.
- Wiklak H. 1983. Osada kultury przeworskiej z przełomu okresu lateńskiego i rzymskiego w Stobnicy-Trzymorgach, stan. 2, woj. Piotrków Tryb. *Sprawozdania Archeologiczne* 35, 161-208.

Summary

Błażej Muzolf

Report from the research on a multi-cultural archaeological site on the planned Wieluń bypass at Bieniędzice, site 5, Wieluń commune, łódzkie voivodeship

The archaeological research at site 5 in Bieniędzice was launched in relation to the planned construction of the Wieluń bypass. It was carried out by the Professor Konrad Jażdżewski Foundation for Archaeological Research in Łódź and headed by the author of the present article. The investigations lasted from 18th June to 30th November 2007, embracing a total area of 123 ares.

1040 features were revealed in the form of furnaces and hearths, resource and waste pits, post holes and clusters of ceramics, as well as a single, isolated urn tomb. The exploration of cultural layers and features generated a total of 22 000 relics, most of which are fragments of clay vessels from various chronological periods, including 1297 flint artefacts. Following a detailed analysis of the relics and features, they can be divided into a number of chronological-cultural levels.

The oldest chronological levels are connected to the presence of human groups in the late-Paleolithic and Mesolithic.

The level of Neolithic penetration is represented by a number of blade scrapers, retouched blades, and – possibly

– several forms of chocolate flint. The traces of human presence can also be connected with the late-Neolithic Funnelbeaker culture, which is represented also by a number of single fragments of ceramics.

Early periods of the Bronze Age are represented by scarce traces of the Neman Culture in the Linin type, Trzciniec culture and Silesian-Greater Polish Mogiła group.

Another settlement level belongs to the Kępin subgroup, Upper Silesian-Lesser Polish Urnfield group of the Lusatian culture. A total of 8316 vessel fragments and 150 features were revealed. They are somewhat scattered over the area of the site, but they still form a separate spatial cluster identified with the relics of the local settlement of that community. A more detailed analysis of the layout of features offers grounds to assume that the largest cluster of features forming the core of the settlement is circular in shape and measures ca 60 m in diameter, while the remaining features form smaller clusters beyond the core circle. There are 13 such clusters. Given the forms of vessels and decoration, materials gathered from the settlement are to be dated between the 5th period of the Bronze Age – the Halstatt C period. This level is most probably represented by a fragment of a bipartite casting mould made of sandstone. A single urn burial was also revealed in the settle-

ment with a vestigial stone framing in the form of a round fortification.

The La Tène settlement is represented by a small settlement/camp of the Pomeranian culture, whose relics comprised 7 features and 584 vessel fragments.

The most significant chronological level is related to the Przeworsk culture. The area of the almost completely investigated site betrays presence of a single type of features – 850 hearths/furnaces. It is the largest of the hitherto discovered complexes of such features in Poland. The backfill layers of several features revealed a rather limited set of vessels of the Przeworsk culture, which were successfully reconstructed in larger parts or in their entirety. The general time frames of the operation of hearths and furnaces according to the archaeological premises are to be determined in a very long period between the phase A2/3 of the pre-Roman period to phase D of the Roman period, which also appears to be partly confirmed by 3 dates of C-14, which after calibration amounted to, respectively: 1920±50 BP (10-140 AD), 1930 ±50 BP (10-130AD) and 1690±90 BP (250-300AD).

Settlement of the early-medieval phase is limited to a single hearth pit with an abundant inventory of ceramics dated to the 11th-13th century.

Late-medieval (?) and early modern settlement is represented at the site exclusively by shredded ceramic materials acquired from the cultural layer, including fragments of stove tiles and several coins: solid of John Casimir, grosz of Stanisław August Poniatowski and two single-kopeck Tzar's coins from the late 19th century.

The investigations at site 5 in Bieniãdzice generated a range of research data significant for the broadening of general knowledge of the region. Undoubtedly, a matter of great significance is the complete recognition of the area of the Kępin subgroup of the Upper Silesian – Lesser Polish group of the Lusatian culture. It is yet another example of a settlement based on a circular plan. Equally important is the complete recognition of the short-lived camp of the Pomeranian/Cloche-Grave culture. A fact of utmost importance is the discovery on one of the sites of the largest so far cluster of hearths and furnaces of the Przeworsk culture in Poland, which equals in significance with the greatest discoveries of such type in this part of Europe.

■